

Aleksandra Gačič

Dr. Aleksandra Gačič, zgodovinarica, predavateljica v programu Začetna integracija priseljencev, lektorica in prevajalka, je pod mentorstvom dr. Andreja Rahtena leta 2014 doktorirala s politično biografijo dr. Bogumila Vošnjaka. Leta 2016 je v soavtorstvu z dr. Gregorjem Jenušem izdala politično biografijo o dr. Karlu Verstovšku in o njem posnela dokumentarec v oddaji Sledi. Leta 2017 je izdala tudi biografijo Bogumil Vošnjak – politik in diplomat. Svoje raziskave usmerja v osvetljevanje življenja in dela prezrtih slovenskih zgodovinskih osebnosti 20. stoletja ter diplomatsko zgodovino.

DRUŽMIRSKI SHOD ZA PODPORO MAJNIŠKI DEKLARACIJI

Uvod

Na razvoj jugoslovanske ideje je vplival zgodovinski položaj Slovencev v Avstro-Ogrski, predvsem v drugi polovici 19. in na začetku 20. stoletja. K oblikovanju jugoslovanske misli sta pomembno vplivali tudi balkanski vojni v letih 1912–1913, kar je le še okrepilo nemški pritisk. Južni Slovani so se znotraj monarhije začeli tesneje povezovati, kar avstro-ogrskim oblastem vseka-kor ni bilo pogodu. Na idejo o večji povezanosti južnih Slovanov je pomembno vplival tudi italijanski imperialistični pritisk. Porodila se je zamisel o federativnem preoblikovanju monarhije. Slovenci so somišljenike sprva našli v *Hrvaški stranki prava*. Tako so se leta 1898 predstavniki *Katoliške narodne stranke*, z Janezom Evangelistom Krekom, Antonom Korošcem in Jankom Brejcem na

sestanku pravašev v Trstu izrekli za pravaški¹ program in priključitev *Zedinjene Slovenije* k Hrvaški, in sicer na temelju hrvaškega državnega prava. Leta 1908 je prišlo do aneksije Bosne in Hercegovine, čemur je sledila objava programa državnopravne združitve južnih Slovanov v monarhiji, ki so jo obelodanili katoliški narodnjaki. Ob tem je *Slovenska ljudska stranka* »v dunajskem parlamentu dosegla začasno združitev vseh slovenskih, hrvaških in srbskih poslancev iz avstrijskega dela monarhije v eno parlamentarno skupino«. Poleg že omenjene zamisli o federativni ureditvi se je porajala še ideja o trializmu, pri čemer bi tretji del monarhije predstavljali južni Slovani.²

A ravno zaradi jugoslovanske ideje je znotraj katoliškega tabora prihajalo do sporov. Eni so trdili, da je katolištvo temelj jugoslovanske misli, drugi so pokazali izrazit odpor proti pravoslavju in s tem proti Srbom. Drugi, manjšinski del, rešitve ni videl zunaj meja monarhije. Ob razmahu prve balkanske vojne so se tudi znotraj katoliškega tabora ogreli za možnost reševanja južnoslovanskega vprašanja zunaj meja Avstro-Ogrske. A vmes je poseglo razočaranje v obliki druge balkanske vojne, saj so Srbi napadli tudi Slovane, Bolgare namreč. Znotraj katoliškega tabora je prišlo do razcepa. Nasproti sta si stala Ivan Šusteršič, ki je zagovarjal znotrajavstrijsko usmeritev, in Janez Evangelist Krek, ki je zastopal interese večjega dela stranke, vendar do uradnega razpada

¹ Pravaško ideologijo sta v 2. pol. 19. stol. na Hrvaškem oblikovala publicista in poslanca v hrvaškem saboru Ante Starčević in Eugen Kvaternik, ki sta se zavzemala za samostojno hrvaško državo, ki bi bila suverena tako v odnosu do Avstrije kot tudi Ogrske. Z obema deloma države naj bi ju povezovala le ena oseba, in sicer v obliki personalne unije. Starčević je menil, da bi lahko hrvaška domovina obsegala tudi slovenske dežele, pri čemer je Slovence dojemal za 'planinske Hrvate'. Podobno mnenje o Slovencih je imel tudi Kvaternik, vendar njegov program ni vključeval Srbije in Črne gore, tako kot Starčevićev. Andrej Rahten 'Croatia Alpestris': Vprašanje umestitve slovenskih dežel v hrvaške pravaške koncepte. V: *Annales* (2002), str. 2.

² Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 36–39; Gačić, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 35.

Slovenske ljudske stranke ni prišlo. Še več, oktobra 1912 sta se *Starčevićeva stranka prava* in Slovenska ljudska stranka združili pod predsedstvom Mila Starčevića in Šusteršiča,³ in sicer na prvem hrvaško-slovenskem saboru z idejo trializma.⁴ Leta 1912 je bil za predsednika Slovenske ljudske stranke izvoljen Šusteršič, a je prišlo do spora, ki je postajal vse močnejši v opoziciji Krekovih somišljenikov. Slednjemu je novembra 1912 uspelo izsiliti Šusteršičev odhod iz vodstva *Hrvaško-slovenskega kluba*.⁵

Na Štajerskem je ob Krekovi podpori vedno večji vpliv v državnozborski politiki pridobival tudi Anton Korošec, spor znotraj katoliškega tabora pa je z začetkom velike vojne dobil le še večji zamah. Šusteršič in njegovi somišljeniki so bili proti združevanju s Srbi, medtem ko sta Korošec in Krek vse bolj sodelovala s hrvaškimi politiki in jugoslovansko emigracijo, ki je delala za združitev vseh južnih Slovanov. Leta 1916 je Krek na svojo pobudo skušal obnoviti zveze s hrvaškimi in srbskimi politiki v monarhiji z namenom ustanovitve južnoslovanske države. O sporu je pomembno odločal škof Anton Bonaventura Jeglič, ki je stopil na stran mladih, torej na Krekovo, Koroščevo.⁶

Konec leta 1916 je umrl Franc Jožef in nastopil cesar Karel, ki mu je 1. februarja 1917 Starčevićeva *stranka prava* poslala spomenico, v kateri je zastopala tudi zahteve Slo-

³ Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 40; Gačić, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 36

⁴ Gačić, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 36; Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 40.

⁵ Hrvaško-slovenski klub je bil ustanovljen leta 1892. Klub je spodbujal ideje hrvaškega državnega prava, naravnega prava in narodne volje. Njihova vdanost idejam demokracije in parlamentarizma je ustvarila trdne temelje za dolgo in plodno sodelovanje s slovenskimi politiki. Stjepan Matković, *Obrisi hrvatsko-slovenskih odnosa u politici krajem 19. i početkom 20. stoljeća*. V: *Annales* (2002), str. 14.

⁶ Zečević, *Na zgodovinski prelomnici*, str. 42–44; Andrej Rahten, *Pozabljeni slovenski premier, Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)* (Celovec, Ljubljana, Dunaj 2002) (dalje: Rahten, *Pozabljeni slovenski premier*), str. 155; Gačić, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 37–38.

vencev. Stranka je obsodila nacionalno zatiranje Hrvatov in Slovencev v monarhiji ter zahtevala njihovo državnopravno združitev. Spomenica je bila v bistvu že »/.../ *anticipacija Majniške deklaracije*«. ⁷

Spomenica je »od cesarja zahtevala dovoljenje za sklic zastopnikov vseh hrvaških in slovenskih dežel na sabor v Zagrebu, kjer naj bi se izvedla združitev s Slovenci po narodnostnem načelu in hrvaškem državnem pravu. Nekako je šlo za napoved *Majniške deklaracije*. Na začetku maja 1917 so se hrvaški in slovenski poslanci odločili za klub vseh jugoslovanskih poslancev v dunajskem parlamentu, ki bi se poimenoval *Jugoslovanski klub*. S tem namenom so se 29. maja sestali v prostorih Hrvaško-slovenskega kluba. Korošec je bil obveščen, da bodo Čehi ob odprtju dunajskega parlamenta, za katerega je bilo razglašeno, da bo sklican za 30. maj 1917, podali posebno izjavo in ob tem menil, da bi bilo dobro, če bi podobno storili tudi južnoslovanski poslanci. Najprej so sprejeli osnutek deklaracije, ki ga je napisal Evgen Jarc, s čimer so bili doseženi pogoji za nastanek Jugoslovanskega kluba, ki so ga sestavili poslanci *Hrvaško-slovenskega, Narodnega in Dalmatinskega kluba*. Klub, ki je združeval vse državnozbornske poslance v avstrijski polovici monarhije, torej Slovence, Hrvate, dva Srba, katoliške narodnjake in liberalce, je imel 33 članov. Deklaracijo je na prvi seji parlamenta 30. maja 1917 prebral predsednik Jugoslovanskega kluba Korošec. ⁸

⁷ Janko Prunk, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 Slovenski narodni programi* (Ljubljana 1986) (dalje: Prunk, *Slovenski narodni programi*), str. 33–36;

⁸ Janko Prunk, *Slovenski politični koncepti in prizadevanja med 1. svetovno vojno*. V: *Nova revija*, št. 109/110 (maj–junij 1991) (dalje: Prunk, *Slovenski politični koncepti*), str. 837–838; Andrej Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije, Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje 2016) (dalje: Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije, Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*), str. 56–57; Vlasta Stavbar, *Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem*. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2–3 (2006), str. 37; Peter Vodopivec, *Od Habsburžanov h Karadjordjevičem*. V: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske* »

Deklaracijsko gibanje na Slovenskem

Nekaj pomembnih sestankov Jugoslovanskega kluba se je udeležil tudi velenjski rojak, vidni politik na Spodnjem Štajerskem v takratnem času, dr. Karel Verstovšek. Že dr. Milan Ževart je v svoji razpravi o deklaracijskem gibanju opozoril na Verstovškovo pomembno vlogo v samem gibanju, vendar tudi na polemiko o sami sestavi redakcijskega odbora za sestavo Majniške deklaracije. Ževart je prav tako poudaril, da je gradiva za raziskovanje Verstovškove vloge v samem gibanju dovolj, a da je le-to prav tako pomanjkljivo. Verstovšek namreč ni pustil pisnega pričevanja o tem obdobju ali tudi sicer, saj ga je pestila bolezen, ki se je končala s prezgodnjo smrtjo. Ževart se je v zvezi s polemiko o sestavi redakcijskega odbora za sestavo Majniške deklaracije skliceval na razpravo Momčila Zečeviča, ki je zapisal, da je Vladimir Ravnihar zapisal, da velja zaslugo o sestavi omenjenega odbora pripisati prav Verstovšku, vendar sta to zanikala tako Šusteršič kot tudi Korošec.⁹

Oblasti so seveda Majniški deklaraciji nasprotovale. Vsa pogajanja z vlado so padla v vodo, podpore pa podpisniki deklaracije niso dobili niti pri hrvaško-srbski koaliciji in frankovcih na Hrvaškem. Sredi septembra 1917 je Majniško deklaracijo in Jugoslovanski klub podprl ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič, »ki jo je povezal s papeževim pozivom za mir z načelom samoodločbe narodov«. T. i. *ljubljsko izjavo* so podpisali vodstvo Slovenske ljudske stranke, vodstvo *Narodno napredne stranke* in *Katoliška delavska stranka*. Oktobra, torej mesec pozneje, je umrl oče Majniške deklaracije Janez Evangelist Krek. Njegov pogreb je pravzaprav pomenil začetek deklaracijskega gibanja, v katerem so

zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998), ur. Peter Vodopivec (Ljubljana 2000) (dalje: Vodopivec, *Od Habsburžanov h Karadjordjevićem*), str. 7–8; Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 38.

⁹ Milan Ževart, Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995); Ivan Šusteršič, *Moj odgovor* (Ljubljana 1922), str. 71; Rahten, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, str. 59.

se izražale težnje po ustanovitvi jugoslovanske države.¹⁰

15. septembra 1917 se je z ljubljansko izjavo začelo množično izjavljanje Slovencev za Majniško deklaracijo. Danes poznamo to vseslovensko javno izjavljanje za podporo Majniški deklaraciji in zahtevo po združitvi v južnoslovansko državo pod pojmom deklaracijsko gibanje. Pomembno je bilo tudi zato, ker so v njem sodelovali tako katoliški narodnjaki kakor tudi liberalci. Gibanje je pritegnilo množice ljudi, od marca do maja 1918 pa so bili prirejani številni shodi, imenovani tudi tabori, večinoma na slovenskem podeželju. Na shodih so se množično podpisovale izjave za podporo deklaraciji. Korošec je v enem od predavanj leta 1927 izjavil, da najprej niti niso nameravali širiti navduševanja za jugoslovansko državo. Prvi shod je potekal 1. januarja 1918 v Jarenini. Vseh shodov je bilo 21, največ – 19 – na Štajerskem, preostala dva na Kranjskem.¹¹ Na taborih so zbranim množicam govorili poslanci in pomembnejši politiki. Ti so ljudem predstavili politiko in načrte Jugoslovanskega kluba.¹² Velenjski rojak Verstovšek je bil eden vidnejših predstavnikov Jugoslovanskega kluba, ki se je dejavno udeleževal sklicanih shodov.¹³

V začetnih mesecih leta 1918 je deklaracijsko gibanje zajelo celotno slovensko etnično ozemlje v avstrijski polovici monarhije. Deklaracijo naj bi podprlo več kot 500 slovenskih občin in občinskih odborov, zbranih je bilo približno 150.000 podpisov. Gibanje je vsekakor imelo velik pomen,

¹⁰ Prunk, Slovenski politični koncept, str. 838–841; Stane Granda, Majniška deklaracija 1917. V: *Majniška deklaracija 1917–1989 – 2014* (Ljubljana 2014), str. 24, Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 41.

¹¹ Prunk, Slovenski politični koncepti, str. 838–841; Vlasta Stavbar, Deklaracijsko gibanje. V: *Slovenija 1948–1998: Iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Maribor 1998), str. 258, 260; Vodopivec, Od Habsburžanov h Karadjordjevićem, str. 8; Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 41–42.

¹² Stavbar, *Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem*, str. 38–39.

¹³ Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 42.

tudi s stališča tega, da so ga v veliki meri podprle ženske, žene in matere sinov, ki so se borili na bojiščih. Nekako lahko to poimenujemo tudi žensko gibanje, ki pa je povzročalo skrbi avstrijskim Nemcem. Ženske so namreč vse bolj odkrito zahtevale vrnitev sinov in mož. Bližala se je prva obletnica razglasitve Majniške deklaracije, kar je bil razlog slavlja na Spodnjem Štajerskem, in sicer pri Slovencih, nad čimer so bili seveda ogorčeni tako Nemci kot tudi nemškutarji.¹⁴ Kako pereča sta se jim zdela Majniška deklaracija in z njo povezano deklaracijsko gibanje, kaže *Razglas (Entschliessung)* na pobudo Otokarja Orosela: »Jugoslovanska Majniška deklaracija in z njo povezana strastna agitacija, ki trenutno poteka na Spodnjem Štajerskem in na celotnem območju južne Avstrije, se ne zmeni za laži in napačno predstavljanje dejstev v boju za podpise za deklaracijsko gibanje in ima cilj, da se celotni južni del monarhije odcepi in preoblikuje v del Velike Srbije.¹⁵

Da bi omejili ali celo dosegli prepoved deklaracijskega gibanja, so vse glasnejše postajale zahteve po uvedbi cenzure slovenskega tiska in slovenskega političnega delovanja. Politična situacija na Spodnjem Štajerskem se je namreč z gibanjem začela zapletati. V razpravi na seji mestnega sveta je Orosel poudaril, da sta »se slovenski tisk in slovenska politika povezala pod sloganom ‚južnoslovansko‘«. ¹⁶

13. februarja 1918 je v Mariboru v Narodnem domu potekalo zborovanje *Zveze južnoštajerskih obrtnih zadrug*, ki sta mu kot predstavnika Jugoslovanskega kluba prisostvovala

¹⁴ Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjenja Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, knjiga 1, ur. Jasna Fischer (Ljubljana 2005) (dalje: SNZ I), str. 161–162; Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 42.

¹⁵ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1918, tajna seja mestnega sosveta, 30. januar 1918, Z1 34; PAM, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 1 – Predprevratna doba, Entschliessung!, 31. januar 1918, 35pr/1918.

¹⁶ PAM, fond Mestna občina Maribor, AŠ 49 – Ovoj Sejni spisi 1917, seja mestnega sosveta, 31. oktober 1917, Z 285.

Verstovšek in Vekoslav Kukovec. Verstovšek je na zborovanju opozoril, da je treba »pomagati dvigniti slovensko obrtništvo in trgovstvo, še zlasti malega in srednjega rokodelca obrtnika in trgovca«. Zborovanje je bilo dobra priložnost za podporo Majniški deklaraciji in zahtevam po jugoslovanski skupnosti. Občni zbor je tako v svoji resoluciji izrekel Jugoslovanskemu klubu, predvsem Verstovšku, popolno vdanost in zahvalo za vestno zastopanje koristi slovenskega obrtništva.¹⁷

Ker se nemško prebivalstvo nikakor ni želelo sprijazniti s počtetjem slovenskega prebivalstva, je proti udeležencem deklaracijskega gibanja nastopalo vedno ostreje. Tako je bil Verstovšek skupaj s svojimi poslanskimi kolegi 20. februarja 1918 prisiljen ukrepati. Namreč, na ministrskega predsednika ter notranjega in domobranskega ministra so podali »interpelacijo glede postopanja orožništva proti nabiralcem podpisov za Majniško deklaracijo«. Na ukaz štajerskega cesarskega namestništva v Gradcu je namreč orožništvo na Slovenskem Štajerskem po njihovem mnenju ravnalo nedopustno. Spodnještajerski renegati so na svojih strankarskih listah zahtevali preganjanje zbiralcev podpisov za Majniško deklaracijo pod označbo veleizdajalcev. Na njihovo pobudo je Štajersko cesarsko namestništvo ukazalo orožništvu opazovanje zbiranja podpisov, prav tako je bila njihova naloga preprečitev le-tega, o čemer naj bi bile nemudoma obveščene tudi oblasti. Slovenski poslanci so seveda menili, da je to napačno in v popolnem nasprotju z državnimi interesi, kar je pri slovenskem prebivalstvu izzvalo predvsem nezaupanje. Še več, trdili so, da naj bi gibanje le utrdilo habsburško monarhijo. Zatorej so od vlade zahtevali, naj jih zaščiti pred izvajanjem orožništva.¹⁸

Kar nekaj taborov je sklical Verstovšek, in eden od njih je potekal 17. marca 1918 v Šentilju pod Turjakom. Na samem zborovanju je bila sprejeta tudi resolucija: »1. *Ljud-*

¹⁷ Zborovanje slovenskih štajerskih obrtnikov, *Slovenski narod*, 16. 2. 1918, št. 39, str. 4; Gačič, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 43.

¹⁸ Orožniki in jugoslovanska deklaracija, *Straža*, 25. 2. 1918, št. 16, str. 2; Gačič, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 44.

ski shod v Št. Ilju pod Turjakom dne 17. marca izreka Jugoslovanskemu klubu /.../ najprisrčnejšo zahvalo in zaupnico v najobilnejši meri; 2. z navdušenjem soglaša z majniško deklaracijo Jugoslovanskega kluba /.../; 3. navdušeno pozdravlja neustrašeni nastop ljubljanskega knežškofa za Jugoslavijo, katere duša je naš nesmrtni dr. Krek»¹⁹

Ob tem so bile spodnještajerskemu poslancu izročene izjave za jugoslovansko deklaracijo.²⁰ Dr. Ževart je sicer v svojem članku trdil, da do tega shoda ni prišlo, temveč naj bi le 1. aprila potekal občni zbor Izobraževalnega društva, vendar v časniku *Slovenec* zasledimo prav nasprotno. 24. marca 1918 je v Ljubljani potekala slovesna izročitev ženskih podpisov za Majniško deklaracijo Korošcu. Med pozdravi, ki so tamkaj prispeli, je bil tudi Verstovškov z dobrimi željami za prihodnost slovenskega naroda: »Jugoslovanke, krepko naprej do popolnega uresničenja našega velikega ideala! Jugoslovanke! jugoslovanske pozdrave!«²¹

25. marca je zborovanje za podporo Majniški deklaraciji potekalo tudi v šoštanjskem okraju. Ob tej priložnosti so se za deklaracijo izrekle vse šoštanjske občine, vendar ne tudi Šoštanj, saj je veljal za nemškutarsko mesto. A zanj se je izrekel Okrajni odbor Šoštanj, njegova izjava pa je bila sprejeta 9. januarja 1918, in sicer na plenarni seji Okrajnega odbora Šoštanj. Pri tem velja opozoriti, o čemer je pisal že Milan Ževart, da je Velenje spadalo med tiste trge na Štajerskem, v katerih je pred razpadom Avstro-Ogrske prevladovala slovenska večina kljub napredujoči ponemčevalni politiki. Isti dan je bil sklican še shod v društvenem domu sv. Martina pri Velenju oziroma v Katoliškem prosvetnem društvu, ki se ga je udeležilo več kot 1500 ljudi. Shod je v uvodu pozdravil župnik Cizej in toplo pozdravil govornika Verstovška, za predsednika shoda pa predlagal velenjskega župana Josipa Skazo. Za podpredsednike so bili imenovani vsi ostali navzoči žu-

¹⁹ Št. Ilj pod Turjakom, *Slovenec*, 21. 3. 1918, št. 66, str. 3.

²⁰ Št. Ilj pod Turjakom, *Slovenec*, 21. 3. 1918, št. 66, str. 3.

²¹ Pisemeni in brzojavni pozdravi, *Straža*, 29. 3. 1918, št. 25, str. 4.

pani šaleških občin, med katerimi seveda ni bilo šoštanjskega. Sledilo je Verstovškovo enourno predavanje o političnem položaju, pomenu deklaracije in gospodarskem neuspehu, ki ga je povzročila avstrijska birokracija. Na zborovanju je bila, kot je bilo že ustaljeno, sprejeta Majniška deklaracija, zborovalci pa so Jugoslovanskemu klubu in poslancu Verstovski izrekli popolno zaupanje.²² Na isti dan je shod potekal tudi v Mozirju in na njem Verstovšek prav tako ni manjkal. Tudi na tem zborovanju je veliko besed namenil prav gospodarskemu stanju. Resolucija za podporo Majniški deklaraciji je sicer bila sprejeta, vendar so nekoliko negodovanja pokazali Gornjesavinjčani, saj naj bi Verstovšek shod sklical v zadnjem trenutku, zaradi česar so zahtevali njegovo razveljavitev.²³

Sklican je bil tudi shod koroških in štajerskih Slovencev v Št. Janžu, in sicer 7. aprila. Tudi na tem shodu je bila zabeležena precej visoka udeležba. Vendar pa je bil omenjeni shod zaznamovan z incidentom, saj je sredi Koroškevega govora prišlo do fizičnega spopada med Slovenci in nemškutarji, ki so ga zanetili prav slednji. Korošec je svoj govor sicer nadaljeval, a ga je moral prestreči ravno Verstovšek z obrazložitvijo, da je vladni komisar ukazal razpust shoda ravno zaradi neljubega pripetljaja. Množica je temu vsekakor oporekala, a je Verstovšek spoštoval ukaz, vendar suvereno zaklical: »*Moramo se ukloniti odredbi oblasti, toda predno se razidemo, dam na glasovanje resolucijo za jugoslovansko deklaracijo.*«²⁴

Konec aprila so nemški štajerski odborniki na seji na dnevni red postavili deklaracijsko gibanje in se dogovorili o besedilu, vendar o tem niso obvestili slovenskega odborni-

²² Šoštanjski okraj za deklaracijo, *Slovenec*, 29. 3. 1918, št. 72, str. 3; Ževart, Milan: Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995); Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 47.

²³ Zborovanje v Mozirju, *Slovenec*, 29. 3. 1918, št. 72, str. 3; Shod v Mozirju, *Slovenski gospodar*, 28. 3. 1918, št. 13, str. 4.

²⁴ Buren shod koroških in štajerskih Slovencev, *Straža*, 8. 4. 1918, št. 28, str. 4, Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 46.

ka Verstovška. V izjavi so se izrekli proti deklaracijskemu gibanju in proti ustanovitvi jugoslovanske države, saj bi to po njihovem mnenju ogrozilo nadaljnji obstoj habsburške monarhije. Verstovšek je temu nasprotoval in nemškimi kolegom razložil pomen gibanja. Vztrajal je, da bi podpis takšne resolucije sprožil samo še večjo neslogo med nemškim in slovenskim prebivalstvom, saj da gre za neposredno vtikanje v slovenske narodnostne zadeve. Nemška prizadevanja za nemško resolucijo je podprl tudi grof Attems z napovedjo, da bo zanjo tudi glasoval. Verstovšek mu je postregel s pojasnilom, da so »ravno krivice, ki so se godile Slovencem, Hrvatom in Srbom, ustvarile deklaracijsko politiko«. Kljub Verstovškovega prigovarjanju in prepričevanju je bila resolucija sprejeta. Ni mu preostalo drugega, kot da cesarskemu kraljevemu namestništvu in ministrskemu predsedstvu kot deželni odbornik in zastopnik slovenskega naroda izroči posebno spomenico, s katero naj bi pojasnil svoj ugovor in ga upravičil s krivicami, ki jih je deželna avtonomna oblast vselej povzročala slovenskemu prebivalstvu.²⁵

Družmirski shod

Deklaracijsko gibanje v Šaleški dolini je postalo množično gibanje, in to po Verstovškovi zaslugi, saj je bil tudi sam pobudnik shodov in pogosto tudi glavni govornik. Maja, natančneje ob prvi obletnici Majniške deklaracije, torej 30. maja, je bil sklican slovenski tabor v Družmirju, in sicer v hiši Ivana Gregorevčiča. Priprave nanj so potekale že nekaj dni prej. K shodu je pozival tudi časnik Slovenec: »*Za shod pri Družmirju v Šoštanju je povsod v obmejnih krajini in Savinjski dolini veliko zanimanje. Dne 30. t. m. naj ne ostane nihče doma; vsi morajo na tabor /.../ Jugoslovani! 30. maja bomo obhajali obletnico deklaracije; pohitite vsi v Družmirje, da obnovimo svoje narodne zahteve.*« Po poročanju

²⁵ Štajerski deželni odbor pod pritiskom štajerskih renegatov, *Straža*, 29. 4. 1918, št. 34, str. 1; Gačič, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 46; Ževart, str. 274.

Slovenca se je na shod pripravljala celotna Šaleška dolina, priglasili pa so se tudi udeleženci iz Savinjske in Mislinjske doline, saj naj ta shod ne bi zaostajal za žalskim.²⁶

Slovenec je dva dni po shodu orisal vzdušje, ki je prevevalo domačine in pripravljalce tabora, pri čemer je Družmirje označil za idilično vas: »*Družmirje je lična vas tik mesteca Šoštanj. Ljudstvo je želelo shod. Priprave za shod, da sprejme domačin svojega domačina na lepi slovenski zemlji, so bile naravnost velikanske. Že nekaj dni so gospodične in dekleta pletle krasne vence, da z ozaljšanimi prostori in okinčanimi domovi sprejmejo Jugoslovane v gostoljubni kraj. Možje in fantje so postavili tri velikanske mlaje, izmed katerih je bil mlaj na zborovališču 33 metrov visok. Slovenske trobojnice so plapolale z dreves, katera so videli potniki po celi dolini. Na vseh hišah so visele slovenske in cesarske zastave. Veselje je navdajalo stare in mlade, da se jim je posrečilo podati tako lepo lice slavnemu Družmirju.*«²⁷

Na shod so povabili Korošca, Verstovška, Lovra Pogachnika, Evgena Jarca, Ivana Roškarja in Franca Piška, vendar je nanj kot edini poslanec prišel le Verstovšek, ki je imel občutek, da se bodo ljudje kljub prepovedi na shodu vendarle zbrali. Časnik *Straža* je poročal, da so nemški listi nasprotovali zborovanju ter pozivali Nemce in nemškutarje, naj se na shodu maščujejo za obračun v Št. Janžu. Zato so se pri Straži spraševali: »*Ali ni to naravnost poziv, naj pridejo nemčurji razbijat, pobijati in delati nemir? Kje je bila c. kr. cenzura, da pripusti vsenemškemu listu tako hujskajoče pisavo? Vprašamo samo: Kaj bi se zgodilo nam, če bi bili tako pisali proti mariborskemu volkstagu?*«²⁸ Napovedani družmirski shod, ki so ga vestno pripravljali že nekaj dni prej, je slovenjgraško okrajno glavarstvo prepovedalo. Namreč, Nemci in nemškutarji so pri cesarskem namestniku Claryju večkrat protestirali in zahtevali prepoved napovedanega shoda. Slovenski posla-

²⁶ Politične novice, *Slovenec*, 24. 5. 1918, št. 117, str. 2.

²⁷ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenec*, 1. 6. 1918, str. 3.

²⁸ Kje je bila cenzura?, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 42, str. 3.

nec in velenjski rojak Verstovšek se je zaradi tega pritožil in vložil ugovor v Gradec in na Dunaj, vendar do samega shoda ni dobil nobenega odgovora.²⁹ Kakšno vzdušje je vladalo med organizatorji, slikovito opiše časniki Slovenec: »Velika žalost se je polastila vseh, ko so zvedeli, da je vlada shod prepovedala. Poparjeni so bili vsi in nevoljni ter ugibali, kaj bo. Slovenjgraško glavarstvo je v zadnjem trenutku prepovedalo shod, utemeljujoč to prepoved s trditvijo, da je „mir in red v nevarnosti“. Nemškutarji so kar besneli že ves teden in tekali v Slovenjgradec in v Gradec k namestniku Claryju ter zahtevali, da morajo shod prepovedati. To se jim je posrečilo.«³⁰

Kljub prepovedi se je, vsaj po poročanju časnika *Slovenski gospodar*, zbralo na tisoče ljudi. Da bi shod vendarle preprečili in razgnali zbrane podpornike deklaracijskega gibanja, je vlada dan poprej v Šoštanj poslala 30 žandarjev, naslednji dana pa še vojake: »Na praznik so se z dopoldanskim vlakom peljali skozi Šoštanj vojaki pod poveljstvom nadporočnika v Velenje, kjer so se pripravljali na juriš, snajžili so pred prebivalstvom bajonete in pripravljali puške!« Da bi bilo vse skupaj lažje nadzorovati, se je v Nemškem domu namestil tudi okrajni glavar dr. Haggenuer. Straža je vse skupaj opisovala skoraj kot vojno stanje, ki je služilo ustrahovanju ljudi: »Že na kolodvoru je bil strašen prizor. Vlak je stal še v postaji, vojaki se postavijo v vrste, komanda se glasi: Gewehr laden – ladet – fertig! Med tem se sproži eden strel proti vlaku. Slišali so pok ljudje daleč okrog. V vlaku je nastal velik strah. Le sreča, da se ni zgodila nobena nezgoda.«³¹ O shodu so poročali trije slovenski časniki, a je

²⁹ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4; Velik shod Družmirji pri Šoštanju, *Straža*, 21. 5. 1918, št. 40, str. 3; Vsi na tabor v Družmirje pri Šoštanju, *Straža*, 24. 5. 1918, št. 41, str. 3; Kje je bila cenzura?, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 42, str. 3; Jugoslavija Jugoslovanom, *Straža*, 3. 6. 1918, št. 44, str. 2; Gačič, Jenuš, Karel Verstovšek, str. 47.

³⁰ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenec*, 1. 6. 1918, str. 3.

³¹ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4; Velik shod v Družmirju pri Šoštanju, *Straža*, 21. 5. 1918, št. 40, str. 3; Vsi na tabor v Družmirje pri Šoštanju, *Straža*, 24. 5. 1918, št. 41, »

le mariborski Straži uspelo članek objaviti v celoti. Namreč, Slovenec in Slovenski gospodar sta bila deležna cenzure, ki ni dovolila objave dela članka, ki se je nanašal na oblastne represije. Tako je Straža med drugim zapisala, kako so oblasti skušale preprečiti ljudem, da bi se udeležili shoda. Rudarje v Škalah in delavce iz Vošnjakove tovarne so po poročanju časnika dan poprej postavili v vrste in jim pod strogo kaznijo zagrozili, da se shoda nikakor ne smejo udeležiti, saj jim v nasprotnem grozi prekinitev sodelovanja v podjetjih. Delavci v premogovniku so na ta dan morali delati. Orožništvo je zaprlo vse ceste v Družmirje, a ljudi to ni ustavilo: *»Pripetilo se je, da so stare ženice se postavile v bran in nastavila prsa in klicale „Pa me!“ /.../ Ljudje so krenili s ceste in šli po ovinkih po polju naravnost v Družmirje. Lovili so se kakor zajci na polju, da so le ušli in prišli na cilj, deloma veseli, deloma razburjeni, da kot prosti državljani še niti ne smejo iti po poti, kamor so namenjeni.«*³² Omenjenega, sicer prepovedanega shoda se je kot rojak udeležil tudi Verstovšek, ki je na tem shodu opravil pomembno nalogo, saj je poskusil ustaviti vojsko, ko je prikorakala na prizorišče nameravanega shoda: *»Naenkrat zapazijo ljudje korakati po cesti iz Šoštanja proti zborovališču vojake z nasajenimi puškami in šurmhavbami.«* Verstovšek je namreč odločno nasprotoval pri zastopniku slovenjgraškega okrajnega glavarstva in zahteval umik vojakov, kar mu je tudi uspelo. Kljub predhodni prepovedi je dolgo organizirani shod vendarle potekal. Ta shod, ki je pritegnil večtisočglavo množico, zbrano iz Šaleške, Mislinjske in Savinjske doline, kljub temu da so orožniki zasedli vse glavne dohodne poti in so ljudje ubrali stranske poti, je imel poseben značaj, kar je v svojem govoru označil tudi poslanec Verstovšek. A pred shodom ni bilo mogoče vseh obvestiti, da bo shod kljub prepovedi potekal, o čemer je pisal tudi Slovenec: *»Vsega ljudstva ni bilo mogoče več obvestiti o prepovedi,*

str. 3; Kje je bila cenzura?, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 42, str. 3; Jugoslavija Jugoslovanom, *Straža*, 3. 6. 1918, št. 44, str. 2; Gačić, Jenuš, Karel *Verstovšek*, str. 46.

³² Slovenski tabor v Družmirju, *Straža*, 3. 6. 2018, str. 2.

skrbeli pa so za to uradi. Oni so hitro naznanili prepoved v nemških listih, kateri so bili posneti v zadnjem trenutku še v „Slovenču“ in „Slov. Narodu“. Povabljeni poslanci se vsled prepovedi shoda niso vsi pripeljali, pač pa je došel poslanec dr. Verstovšek v svoj okraj, ker je bil prepričan, da se bodo zbrale velikanske množice ljudstva. In ni se varal. Že v sredo popoldne je bil praznik v Družmirju. Domačini so dobili novega poguma, ko je prišel poslanec med nje.«³³ Poslancem je sicer bilo prepovedano pred množicami govoriti o vseh perečih težavah, torej »o miru, prehrani, trdih rekvizicijah, o zahtevi po kruhu in ne smejo črhniti niti besedice o samostojnosti Avstrije napram Nemčiji«. ³⁴ Verstovšek je zbranim množicam pojasnjeval, kako mačehovsko se država obnaša do njih: »Ljudstvo dobiva za vse žrtve na bojišču in doma, sedaj po 4 letih trpljenja in muk tako plačilo od vlade, da se ne sme zbirati na shodih s svojimi zastopniki.« Še ostrejša je bila prepoved spodbujanja ideje o združevanju vseh južnih Slovanov znotraj Avstro-Ogrske, a zdaj že izkušeni politik Verstovšek je oblasti pretental z naslednjimi besedami, ko je množicam zaklical:

»Narod, raduj se! Slovan gre na dan! Iz krvi naših padlih junakov klije novo življenje, se rodi nepremagljiva ljubezen do domače grude, do slovenske domovine, do Jugoslaviije! To nam ne uduši nobena strahovlada. Narod, ne omahuj, trdno stoj!«³⁵

Ob koncu je Verstovšek pohvalil še matere in očete za prebujeno mladino in »na navdušen naš slovenski naraščaj«.

³³ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenec*, 1. 6. 1918, str. 3.

³⁴ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4; Velik shod Družmirji pri Šoštanju, *Straža*, 21. 5. 1918, št. 40, str. 3; Vsi na tabor v Družmirje pri Šoštanju, *Straža*, 24. 5. 1918, št. 41, str. 3; Kje je bila cenzura?, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 42, str. 3; Jugoslavija Jugoslovanom, *Straža*, 3. 6. 1918, št. 44, str. 2; Gačič, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 46.

³⁵ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenski gospodar*, 6. 6. 1918, št. 23, str. 4; Velik shod Družmirji pri Šoštanju, *Straža*, 21. 5. 1918, št. 40, str. 3; Vsi na tabor v Družmirje pri Šoštanju, *Straža*, 24. 5. 1918, št. 41, str. 3; Kje je bila cenzura?, *Straža*, 27. 5. 1918, št. 42, str. 3; Jugoslavija Jugoslovanom, *Straža*, 3. 6. 1918, št. 44, str. 2; Gačič, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 47.

Mladino je spodbudil k nadaljnjemu delovanju: »*Mladina, hrani v svojem srcu spomine na boj za Jugoslavijo in deluj v smislu taborov in zmaga bode naša!*«³⁶ Družmirski shod je potekal kar pet ur, od 14. do 19. ure. Popestrile so ga pevske točke, med katerimi se je Verstovšek s svojim govorom oglasil kar trikrat.³⁷ Vzdušje shoda je slikovito povzel časniki Slovenec: »*Okrog velikana mlaja se je zbrala vesela družba pevcev, krasnih deklet, nežnih gospodičen, vrlih fantov in veselnih mož, roko v roki so se držale kmečka dekleta in mestne gospodične ter popevale kakor slavčki. Stari sivolasi možje so se rinili k pevcem, da bi lažje ubirali svoje glasove med izborna petje. Narodne himne in narodne pesmi so se vrstile druga za drugo. Za vsako pesmijo je zaoril iz tisoč grl gromovit Živijo. Pevci so bili neutrudljivi. Ko so gostje odhajali na vlak, so jih spremljali pojoč na kolodvor.*« Po odhodu gostov so se domačini Šoštanjčani in Družmirčani s poslancem Verstovškom sestali v hotelu Avstrija. Sestanka se je udeležil tudi dr. Fran Mayer, ki je »napil v izbranih besedah mladini, ki je naš up in naša nada«. Nekaj pevcev se je zvečer zbralo pred Verstovškovim stanovanjem in mu zapelo podoknico »Slovan gre na dan«. Verstovšek se jim je za to gesto zahvalil z zahvalo »za to požrtvovalno narodno delo na današnjem velepomembnem dnevu« z željo »da ohranijo ta lepi shod v trajnem spominu«. Shod je ves popoldan potekal brez večjih incidentov. Mir je kalilo le razburjanje ljudi, ki so jih ustavljali žandarji. Po zapisu Slovenca je podoba pokvarila le »nemška šoštanjska frajla«, ki je »kazala pevkam od daleč dolge nosove in s tem tudi svojo nemškutarsko kulturo«. Oblastniki in prišleki so lahko le občudovali veliko navdušenje, »*ki ni bilo umetno, prišlo je iz srca. Bilo je pravo navdušenje brez pijače, brez vina, brez piva, dasiravno so se nam smilili marsikateri potniki, ki so prišli več ur hoda,*

³⁶ Jugoslavija Jugoslovanom, *Straža*, 3. 6. 1918, št. 44, str. 2; Gačić, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 47.

³⁷ Ževart, str. 276.

pa niso dobili nikjer niti požirka okrepčila.« Zakaj se zbovalci niso mogli nikjer okrepčati, je pojasnila Straža, ki je poročala, da je ves šoštanjski okraj dobil obvestilo okrajnega glavarstva, da morajo gostilničarji v vseh občinah na ta praznik zapreti gostilne ob 13. uri. Gostilne so lahko bile odprte le v Šoštanju od 19.30 do 21.00, kar je Straža komentirala: »Najbrže radi tega, da so se lahko najedli gospodje uradniki iz Slovenjgradca, ki so prišli kot zastopniki naših skrbnih oblasti.« Hkrati je bil družmirski shod zadnji med shodi v Šaleški dolini, ki naj bi prebivalcem ostal v trajnem spominu, kot je zaključil Slovenec: »Tako se je vršilo slavlje obletnice majniške deklaracije v lepi vasi Družmirje. Družmirčani so ponosni na svoj kraj. Ta dan jim ostane zgodovinski dan.«³⁸

Shod je bil 30. junija sklican tudi v Šentjurju. Na tem shodu naj bi bila glavna govornika Korošec in Verstovšek, poleg njiju tudi poslanec Pišek, vendar so tudi ta shod oblasti prepovedale.³⁹ Verstovšek kot vneti zagovornik slovenskih zahtev ni počival niti kot poslanec v državnem zboru. Tako je 16. julija 1918 znova imel daljši govor na seji državne zbornice, ki ga je začel, kot mu je to prešlo že v navado, kar v slovenščini, in sicer z uvodno napovedjo:

»Jugoslovan gre na dan! To veselo dejstvo je strah vsake avstrijske birokratične nemške vlade. Pred tem veselim dejstvom trepečejo pri nas na jugu zlati naši nemškutarji in nemčurčki, pritepenci na slovenskem ozemlju, ki ga izsesavajo po stari navadi in izkoriščajo kot nikjer drugod.«⁴⁰

Ministrskemu predsedniku je pojasnil, da Slovenci ne poznajo več drugih, da južni Slovani ne poslušajo več nemških profesorjev, temveč poznajo le svoj, južnoslovenski narod, ki zahteva od poslancev stališče, ki ga zavzemajo v parlamentu, kar je podkrepil z izjavo: *»Veselo dejstvo je, da se naše ljudstvo zaveda svojega stališča, da se sleherni*

³⁸ Slovenski tabor v Družmirju, *Slovenec*, 1. 6. 1918, str. 3.

³⁹ Dopisi, *Straža*, 28. 6. 1918, št. 51, str. 6; Shod v Št. Juriju ob juž. žel., *Straža*, 1. 7. 1918, št. 52, str. 4.

⁴⁰ Jugoslovan gre na dan!, *Straža*, 19. 7. 1918, št. 57, str. 3.

čuti ne Slovence, ne Hrvata, ne Srba – ampak Jugoslovana.« V nadaljevanju govora, tokrat v nemščini, je opozoril na nevzdržne razmere za Slovence zaradi silne cenzure. Žugal je, da so slovenski shodi prepovedani, kar pa ni veljalo za Nemce, ki so še naprej svobodno zborovali na slovenskem ozemlju, seveda proti Slovincem.⁴¹

*Prepovedan tabor v Družmirju 31. maja 1918
(Vir: Fototeka Muzeja narodne osvoboditve Maribor)*

Kljub številnim prepovedim avstrijskih oblasti so se shodi še vedno sklicevali. Tako je na primer Verstovšek za 25. avgust napovedal shod v Radmirju v Zgornji Savinjski dolini, a je oblast prepovedala tudi tega, in sicer iz strahu, da bi ogrožal javni red in mir. Nalogo glavnega agitatorja proti shodu je imel vodja političnega predstavništva dr. Michl, ki je v celotnem okraju izdal naznanilo, da je shod prepovedan, ob tem pa tudi osebno nagovarjal ljudi, naj se shoda ne udeležijo. Verstovška to ni odvrnilo od udeležbe. Na shodu so se zbrali prebivalci Luč, Rečice, Gornjega Grada, Boča itd.

⁴¹ Jugoslovan gre na dan!, *Straža*, 19. 7. 1918, št. 57, str. 3; Gačić, Jenuš, *Karel Verstovšek*, str. 47.

Večer pred napovedanim shodom je Michl obvestil Verstovška, da na shodu ne sme črhni niti besedice. Verstovšek je to sicer vzel na znanje, a je v Sv. Frančišek vendarle prišel, pri čemer se nikakor ni mogel otresti Michla, ki mu je bil ves čas za petami. Kljub deževnemu dnevu se je Verstovšek mirno sprehajal, zbrani ljudje pa so ga spodbujali s pesmimi in medklici: »Živela Jugoslavija! Živel Jugoslovanski klub! Živijo g. dr. Verstovšek!« A ker je veljala prepoved, Verstovšek množice ni nagovoril.⁴²

Vojna, ki je besnela že skoraj štiri leta, je počasi ugasla, a prinesla je novo politično situacijo in rojstvo novih, malih držav, med njimi tudi zahtevano južnoslovansko državo, Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, seveda zunaj habsburškega jarma.

Sklep

Letos mineva 100 let od začetka, a hkrati konca deklaracijskega gibanja, ki ga je sprožila Majniška deklaracija. Samo gibanje ni bilo načrtovano, pri ljudskih množicah se je zgodilo spontano, ko so zahteve po spoštovanju slovenskih narodnostnih pravic in zahteve po združitvi južnih Slovanov znotraj habsburške monarhije postajale vse glasnejše. Prav je, da se spominjamo tovrstnih obletnic, ki so pomenile nekakšen premik, ki so napovedovale spremembe. Še toliko bolj se to zdi smiselno, ko so v tovrstne pomembne dogodke vpeti domači kraji in rojaki. Šaleška dolina, ki se je v tistem času zdela tiha, na obrobju, je bila prav tako del velikih dogodkov. K temu je seveda pripomogel (to lahko zapišemo mirne duše) veliki velenjski rojak dr. Karel Verstovšek. Njegova vztrajnost, politična funkcija, preudarna beseda in domoljubje so spodbudili prebivalce Šaleške doline – kljub nemškim pritiskom – k delovanju, k narodnemu prebujenju. Tako se je v zgodovinopisje zapisal veliki shod v Družmirju v podporo Majniški deklaraciji, ki je bil sicer prepovedan, shod, za kate-

⁴² Sv. Frančišek v Savinjski dolini, *Slovenski gospodar*, 5. 9. 1918, št. 36, str. 3.

rega so avstrijske oblasti uporabile vsa možna sredstva, da do njega ne bi prišlo. Vendar to Šalečanov ni omajalo, zbrali so se v večtisočglavi množici, ki jo je kljub prepovedi nagovoril državnozborski poslanec, rojak dr. Karel Verstovšek. Kako zavzeto in resno je jemal Majniško deklaracijo in deklaracijsko gibanje, morda najbolje izrazijo misli, zapisane v nekrologu, ki mu ga je posvetil Ivan Vesenjaka ob njegovi smrti:

»Doba populariziranja majniške deklaracije, posebej še znani shod v Št. Janžu pri Dravogradu ter zabranjeni shodi, ki so se kljub prepovedi vršili po Slovenskem Štajerju, so svedoki njegovega neustrašnega dela za uresničenje našega narodnega ideala.«⁴³

Viri in literatura:

Arhivsko gradivo:

- Pokrajinski arhiv Maribor, fond Mestna občina Maribor, Selecta – Ovoj 1 – Predprevratna doba.

Časniki

- Slovenec 1918
- Straža 1918
- Slovenski gospodar 1918
- Slovenski narod 1918

Monografije, zborniki:

- Gačič, Aleksandra, Jenuš, Gregor, 2016: *Znameniti Velenjčan Karel Verstovšek (1871–1923), zaslužni slovenski politik, politična biografija, ob 145. obletnici rojstva* (Velenje, 2016).

⁴³ Dr. Karel Verstovšek, *Straža*, 28. 3. 1923, št. 85, str. 1.

- Prunk, Janko, *Slovenski narodni programi: narodni programi v slovenski politični misli od 1848 do 1945 Slovenski narodni programi* (Ljubljana 1986).
- Rahten, Andrej, *Pozabljeni slovenski premier, Politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)* (Celovec, Ljubljana, Dunaj 2002).
- Rahten, Andrej, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije, Slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla* (Celje 2016).
- *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjenja Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992, knjiga 1*, ur. Jasna Fischer (Ljubljana 2005).
- Šusteršič, Ivan: *Moj odgovor* (Ljubljana 1922).
- Zečevič, Momčilo, *Na zgodovinski prelomnici, Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918–1929, I. knjiga* (Maribor, 1986).

Članki:

- Granda, Stane: Majniška deklaracija 1917. V: *Majniška deklaracija 1917–1989–2014* (Ljubljana 2014).
- Matković, Stjepan: Obrisi hrvatsko-slovenskih odnosa u politici krajem 19. i početkom 20. stoljeća. V: *Annales*, let. 12, št. 1 (2002), str. 11–20.
- Prunk, Janko: Slovenski politični koncepti in prizadevanja med 1. svetovno vojno. V: *Nova revija*, št. 109/110 (maj–junij 1991).
- Rahten, Andrej: ‘Croatia Alpestris’: Vprašanje umestitve slovenskih dežel v hrvaške pravaške koncepte. V: *Annales*, let. 12, št. 1 (2002), str. 1–10.
- Stavbar, Vlasta: Deklaracijsko gibanje. V: *Slovenija 1948–1998: Iskanje lastne poti*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Maribor 1998).

- Stavbar, Vlasta: Deklaracijsko gibanje 1917/18 na Spodnjem Štajerskem. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2–3 (2006).
- Vodopivec, Peter: Od Habsburžanov h Karadjordjevićem. V: *Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918, Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (simpozij 1998)*, ur. Peter Vodopivec (Ljubljana 2000).
- Ževart, Milan: Dejavnost dr. Karla Verstovška v deklaracijskem gibanju in prevratnem času 1918–1919. V: *Časopis za zgodovino in narodopisje*, št. 2 (1995).